

Az Egyesült Államok és a megváltozott világrend

Zbigniew Brzezinski-Brent Scowcroft: Amerika és a világ (Antall József Tudásközpont, Budapest, 2019.)

Az „Amerika és a világ” című könyv egy 2008-ban készült és kiadott interjúsorozat Zbigniew Brzezinskivel és Brent Scowcrofttal, az Egyesült Államok volt nemzetbiztonsági tanácsadóival, ami 2019-ben jelent meg magyar fordításban. A David Ignatius, a Washington Post szemleírója által vezetett szakmai beszélgetés keretei között a leendő elnök lehetséges – és az írók szerint szükséges – tetteit és stratégiáját alapul véve elemezték az Egyesült Államokat érintő aktuális problémákat és konfliktushelyzeteket, valamint az USA kapcsolatát a világ különböző országaival és területeivel. A könyv a közel-keleti problémákkal kezdődik, majd az USA-Kína kapcsolattal folytatódik, végül pedig taglalja az amerikaiak viszonyát és érdekeit Oroszországgal, valamint Európával. A kötet szélesíti az ismereteket a külpolitika akkori állásáról, valamint a neves szerzők szakmai véleményéről, illetve jó alapot ad az amerikai külpolitika megértéséhez.

A könyv első fejezetében a szerzők azt taglalják, hogy az elkövetkezendő elnöknek milyen problémákkal kell szembenéznie, illetve mik voltak azok a korábbi döntések, melyek kialakították a helyzetet. Zbigniew Brzezinski szerint három alapvető nagy változás megy majd vége a 21. században: a politikai ébredés, ahol az emberek aktivizálódnak politikailag; a globális hatalom központjának eltolódása, mely az atlanti világtól a Távol-Kelet felé mozdul el; valamint a közös globális problémák, melyek nagyobb hangsúlyt kapnak világszinten (például a klímaváltozás, a szegénység vagy az igazságtalanság kérdése). Ezek a problémák egy hosszabb folyamat részei, azonban Brzezinski szerint eddig azért nem foglalkoztunk velük, mert az amerikai nép elvesztette az önbizalmát. Az az önbizalom, mellyel a hidegháborút is meg tudták vívni, eltűnt, és kialakult a félelem kultúrája – ami szoros összefüggésben áll szeptember 11-gyel. A hidegháborúban egy nagy problémára koncentrált minden figyelem, minden kapcsolatban állt vele, azonban a mai világban, ahogy Brent Scowcroft kifejti, nincs egy nagy cél, ellenség. Sok-sok apró probléma van jelen, melyekre nem lehet egy azonos választ adni, más gondolkodásmódot kell kialakítani. A hidegháború végével a világrend is megváltozott, lezárva az első világháborúval megkezdődött folyamatokat, melyben a nagy birodalmak összeomlottak: először az Osztrák-Magyar Monarchia és az Oszmán Birodalom, majd a hidegháború végére a Szovjetunió.

A hidegháború alatt és után az Egyesült Államok sok sikert ért el, megnyerte az első Öbölháborút, a Szovjetunió megszűnt, és a Római Birodalom után elsőként egyedüli szuperhatalomként voltak jelen a világon. Ez a pozíció azonban mind Brzezinski, mind pedig Scowcroft szerint túlzott arroganciához és önelégültséghez vezetett, ahhoz az illúzióhoz, hogy a nemzetközi rendszer játékszabályait ők irányítják. Habár az USA szuperhatalommá vált, a világvezetésben nem volt gyakorlatuk, hiszen két óceán védelme mögött elszigetelődve megvolt a döntés lehetősége, hogy részt akarnak-e venni egy konfliktusban, vagy nem. A háborúikat külföldön vívták, sosem amerikai földön – ezért is volt akkora törés 2001. szeptember 11-e. Az ezt követő válaszreakciók mind az arroganciát, mind pedig a tapasztalatlanságot tükrözték, elsősorban azonban hirtelen, és félelemből elkövetett döntéseket tükröztek.

A szeptember 11. után szinte fel sem ébredve a sokból dönteni kellett, mégpedig minél hamarabb. Bár a NATO egyértelműen megszavazta az ötödik cikkely érvénybe léptetését, az Egyesült Államok nem kért a segítségből – és nem is volt rá szükségük kezdetekben. Megvolt a hatalmuk és a katonai erejük egy válaszcsapásra, amit meg is tettek – bevonultak Irakba, megdöntötték a tálib rendszert, megbénították az

al-Kaidát, azonban kivonulási tervük nem volt, így ott ragadtak. Brzezinski ehelyett a helyzet egy nemzetközi elítélését, valamint az arab-izraeli konfliktus megoldását javasolta volna, megoldva a közel-keleti Amerika-ellenesség legfőbb gócpontját. Mindkét szerző felszólalt az iraki háború ellen annak megkezdése előtt. Egy olyan területre léptek be ezzel, melynek zavaros a történelme és az országok viszonya, és mindezt kivonulási stratégia nélkül – ez pedig a jelenlegi problémákat alapozta meg. Ezen felül nem mérték fel, hogy az USA egyedül kezdte meg ezt a harcot, nem kért a segítségből, azonban hosszabb távon ez komoly pénzügyi és erőforrás problémákhoz vezetett. A felállított stratégia az lett, hogy destabilizálják először a Közel-Keletet, ezzel elérve a későbbi stabilitást, eltávolítva a korábbi rezsimeket, mellyel megteremtik az alapot a demokráciának. Brzezinski tökéletesen fogalmazta meg a probléma alapját: „[...] egyedül maradva a színen, elsősorban az erőre támaszkodva próbálunk egy olyan struktúrát létrehozni, amit erőszakkal lehetetlen” [Zbigniew & Scowcroft, 2019:34]. Ezen felül a történelmi tényeket sem vették figyelembe, azt, hogy a térség a brit uralom után felszabadulva az amerikaiakat csak egy újabb megszálló hatalomnak tekintené, nem pedig felszabadítóknak.

Az új rendszer bonyolultabb, nem lehet már a világot két- vagy többpólusúként leírni, hiszen figyelembe kell venni a globalizációt, és annak hatásait. A nemzetek közötti határok elmosódnak, a technológia, az egészségügy, a környezet változásai pedig a nemzetközi összefogást és a közös munkát igénylik. Olyan nemzetközi intézményekre van szükség egy ilyen korban, amik alkalmazkodni tudnak a jelen helyzethez és az aktuális problémákhoz. A jelenlegi intézményrendszer elavult, leginkább második világháborús, valamint hidegháborús politikai jegyeket visel magán, azonban az új realitások komplexebb menedzselést igényelnek. Bár egy folyamatosan változó világban szükség van dinamikusságra, de elengedhetetlen egy állandó, biztos pont, hogy ne fulladjon káoszba a sok különálló szervezet tevékenysége, legyen egy olyan erő, ami sorba rendezi és a megfelelő módon irányítja a különböző teendőket.

Mi a dolga tehát az amerikai vezetésnek?

Az amerikai vezetés Brzezinski és Scowcroft szerint is elengedhetetlen. Ez azonban nem zsarnoki uralmat, hanem inkább útmutatást takar egy olyan felvilágosult vezetéstől, amely átlátja a század új problémáit, és megfelelően tud reagálni a problémákra. Ehhez az éleslátású és felvilágosult vezetéshez pedig tudás kell – az amerikai népet tehát tanítani kell, ugyanis napjainkban nem fordul a világ felé, csak magára koncentrálnak. Szélesebb látókörrel kell rendelkeznie az embereknek a legalsóbb szintektől a vezetésig, hogy tisztában legyenek körülményekkel, és megfelelő döntéseket tudjanak hozni. Amerika helyett a világra kell fordítani a szemüket, nem csupán vészhelyzetekben, hanem a mindennapokban is, megismerve az új kihívásokat pedig képesek lesznek megfelelően irányítani a világot.

Paraszat a tűzre – az USA és a Közel-Kelet

A folytatásban az Egyesült Államok közel-keleti politikáját, stratégiáját tárgyalják, szót ejtenek az elkövetett hibákról, illetve a legjelentősebb kihívásokról a térségben. A szeptember 11-i támadások után az amerikai vezetés jelentős válaszcsepást akart adni, szétzúzni az al-Kaidát, valamint megmutatni a világnak (és főképp a terroristáknak), hogy mivel kell szembenéznie annak, aki megtámadja az amerikaiakat. Ezt azonban mind Brzezinski, mind pedig Scowcroft ellenezte, akik több ízben is felszólaltak a háború megkezdése ellen. 5 évvel a háború megkezdése után még mindig Irakban rostokol az amerikai hadsereg, azonban a következő elnök nagy valószínűséggel ki akar vonulni Irak területéről, végképp befejezve a véres háborút. A kérdés csak az, hogy ezt hogyan, és mennyi idő alatt teszi meg. Habár a két szerző egyetértett abban, hogy a bevonulás hiba volt, a probléma orvoslásában már nem értenek teljesen egyet. Scowcroft szerint az USA nem vonulhat ki a közeljövőben Irakból, mivel a problémát ők idézték elő, nekik is kell

tehát megoldani azt, nem hagyhatják cserben az ott élő embereket. Irak labilis, sem a vezetés, sem pedig az emberek nem tudnak közös nevezőre jutni - több viszály is van a térségben, vallási, etnikai jellegűek – így szerinte akkor lehet csak kivonulni, hogyha biztos és stabil országot tudnak elhagyni a csapatok. Brzezinski máshogy vélekedik, szerinte az amerikai jelenlét a probléma része, és az országot nem lehet helyreállítani, amíg amerikai katonák tartózkodnak ott. A kampány során említett 60 nap alatti kivonulással azonban ő sem ért egyet – 16 hónap alatt azonban lenne idő elrendezni a helyzetet egy olyan szintig, ahol már nem lenne szükség az amerikai katonai jelenlétre. Scowcroft szerint nem része a problémának a katonák jelenléte, és úgy gondolja, ha egyszer kivonulnak, akkor az a döntés végleges (nem lehet sem bázist, sem csapatokat ott hagyni, vagy konfliktus esetén visszavonulni, ahogy azt Brzezinski véli). Mindketten egyetértenek azonban abban, hogy hosszas tárgyalásokat kéne kezdeményezni mind Irakkal, mind pedig az őket körülvevő országokkal, és kialakítani egy független, szuverén Irakot, hiszen az Egyesült Államoknak nem érdeke, hogy Irak szétesen.

A másik fontos kérdés a térségben Irán helyzete. Az irániak egy nagy, felemelkedő nemzetként látják magukat, és ezt leginkább az amerikai külpolitikának köszönhetnék a szerzők szerint, mivel eltávolította az ország ellenségeit, Irakot és Afganisztánt. Habár ellentétek vannak az USA és Irán között, Irán mindenképpen fontos állam, így érzelemmentesen kellene párbeszédet kezdeni az országgal, hogy ne szigeteljék el az országot, illetve, hogy javítsák a kapcsolataikat, amely mindkét fél előnyére válna. Az iráni tárgyalásokhoz azonban Bush elnök kikötötte, hogy Iránnak le kell állnia az urán dúsításával (amit azonban nem tiltott Atomsorompó-egyezmény, sem a nemzetközi szerződések). Brzezinski szerint az irániakkal kétféleképpen lehetne tárgyalni: vagy van kiindulópont, mégpedig az, hogy nem dúsíthatnak tovább, vagy nincsen semmiféle előfeltétel a tárgyalások megkezdéséhez. Míg előbbi esetben kell valamit cserébe nyújtani - mivel nem ütközik törvényekbe a dúsítás –, például szankciók és embargók feloldását, addig a második esetben mindkét fél kötelezettségek nélkül ül a tárgyalóasztalhoz, és vagy megegyezésre jutnak, vagy nem. Irán abból a szempontból jobb, mint Észak-Korea, mert azt állítja, hogy nem akar és nem is állít elő nukleáris fegyvereket, mivel a vallás tiltja. Erre válaszul Brzezinski szerint ki kellene dolgozni valamilyen nemzetközi ellenőrző programot, így nem kell nemet mondani az urán dúsítására, de mégis kapnának az amerikaiak egyfajta biztosítékot. Az iráni nukleáris fegyver azért is lenne veszélyes, mert akkor a többi közel-keleti ország is hozzá akarna jutni, például Szaúd-Arábia, Egyiptom vagy Törökország. Ignatius felvetette egy esetleges iráni puccs megszervezését, melynél kezükre játszanának az etnikai és vallási ellentétek, azonban ezt sem Brzezinski, sem Scowcroft nem tartja célravezetőnek – az Egyesült Államoknak nem érdeke Iránt is destabilizálni, hiszen fontos többek között az energiaellátás szempontjából is, inkább a liberalizálódás irányába kell elmozgatni őket. Noha Irán alapvetően forradalmi állam, nem hasonlítható például a forradalmi Franciaországhoz, mivel terjeszkedése (például a Hamász és a Hezbollah támogatásán keresztül) nem terület- vagy hatalomszerzési vágy miatt van, hanem az arab-izraeli ellentét miatt. Ha a palesztin-izraeli konfliktust megoldanák, akkor valószínűleg az iráni befolyás is csökkenne a régióban. Irán abból a szempontból is különlegesnek mondható, hogy megérett egy kulturális forradalomra, elég érett már hozzá, hogy változások következzenek be a vezetésben, és még demokratikusabb országgá váljon, Törökország példájához hasonlóan.

A harmadik fejezetben a közel-keleti témakör taglalása folytatódik, elsőként az arab-izraeli konfliktust boncolgatva. Brzezinski a Camp David-i megállapodásnál (Egyiptom és Izrael között), Scowcroft pedig a madridi békénél működött közre (Jordánia és Izrael között), így mindketten igen nagy tudással és tapasztalattal rendelkeznek a témában. Mindketten egyetértenek a helyzet összetettségében és bonyolultságában – 2008-ban már több mint 60 éve létezik Izrael, s vele együtt a probléma; ha azonban az izraeli bevándorlástól számítjuk, akkor egy 100 évesnél is régebbi feszültségforrást találunk. Az évek alatt

olyan mennyiségű érzelem, sérelem, indulat halmozódott fel, hogy a felek maguk nem képesek tisztán látni, illetve kezdeményezni, így a kérdést az Egyesült Államoknak kellene rendezni (újfent). Az USA azonban kizárólag abban az esetben tud megfelelően és hatékonyan közvetítő szerepet játszani, ha: (1) pártatlan marad, (2) passzivitás helyett aktívan vesz részt a folyamat kidolgozásában, illetve végrehajtásában is. A megfelelő békefolyamatnak tartalmaznia kell bizonyos paramétereket, melyektől nem térnek el, ezek mentén azonban természetesen lehet változtatásokat eszközölni. Brzezinski szerint a következő négy kulcsfontosságú dolgot kell meghatározni: a palesztinok nem mehetnek vissza Izraelbe, Jeruzsálemnek megosztottnak kell lennie, az 1967-es határokhoz kell visszamenni (igazításokkal egyes területeken), illetve a palesztin államnak demilitarizálnak kell lennie. Habár az arab-izraeli konfliktus javarészt hullámvölgyekből áll, észlelni lehetett/lehet bizonyos változásokat mindkét fél részéről, és az ilyen „meginálásoknál”, bizonyos fokú egyetértéseknél kell gyorsan cselekedni, valamint kihasználni a helyzetet a probléma megoldásának előremozdítása érdekében. Mindezek mellett pedig biztosítani kell Izrael szuverenitását is – erre Scowcroft javaslata a NATO erőinek bevonása a területre, mellyel mindkét félnek biztonságérzetet adhatnának. A sikeres békefolyamat azonban nemcsak egy hosszú évtizedek óta elnyúló gondot oldana meg, hanem a régiót magát is megváltoztathatná, jó irányba terelné el - hatással lenne nemcsak a két állam, hanem a tágabb értelemben vett Közel-Kelet hatalmi és politikai viszonyaira is. Az Amerika-ellenesség nagyrészt az arab-izraeli konfliktus kezelési módjából fakad, ezt azonban a béke megszüntetné, ahogyan a szélsőséges csoportok számát is lecsökkentené, hiszen a térség visszamaradottságát gyorsabban lehetne orvosolni, ha összefognának az országok egymással, az Egyesült Államokkal és Izraellel – egy elégedettebb, jóléti államban pedig mindig jóval kevesebb színtér marad a radikalizációnak. Az USA szerepe így megváltozhatna – vagy visszaváltozhatna – egy olyan erővé, amely stabilizáló funkcióban van jelen a térségben, állandó biztonságot nyújt, de nem avatkozik bele az országok belügyeibe, és nem kezd öncélúan háborúzni, még nagyobb káoszba sodorva az ott élő népeket. A kulturális különbségek miatt az amerikaiak nagy része nem tudja úgy látni a problémákat és tényeket, mint ahogy az ott élők, és sokszor ebből adódott olyan félremanőverezés, melynek később mindkét (vagy több) fél a kárát látta. Megfontoltabban kell tehát dönteni, hosszabb időt hagyva a téma megértésére és elemzésére - egyik pillanatról a másikra nem lehet demokráciát létrehozni (ahogy jó pár példa mutatta), inkább terelgetni kell a közel-keleti országokat, hogy a saját tempójukban, saját eszközeikkel tudják véghezvinni azt, amit akarnak. Az új elnöknek az arab-izraeli konfliktushelyzetben lehetősége nyílna előrelépni, ezt azonban az első 12-18 hónapban kell megtennie, utána ugyanis már jelentős haladást nem tud eszközölni. Scowcroft szerint a leglogikusabb a 2001-es javaslatokhoz való visszatérés, mivel azt a felek maguk szabták meg, ezek módosításával pedig élhető békefolyamatot lehetne létrehozni. Ha a béke megvalósulna, akkor a két állam között összefogás is lehetne, és Brzezinski szavaival élve „együttesen a Közel-Kelet Szingapúrjává válhatnának”.

A fejezet végén szó esik Pakisztán helyzetéről – az országban az ideiglenes stabilitást a hadsereg biztosítja, azonban kiéleződött a helyzet, és a nukleáris fegyverek birtoklása miatt különösen veszélyes szituáció lépne fel egy esetleges polgárháború, vagy konfliktushelyzet kirobbanása esetén, ami Indiára és Afganisztánra is hatással lenne. A két szerző itt is a megfontoltságot emeli ki, illetve azt, hogy jobban kell tájékozódni a pakisztáni helyzettel, helyi viszonyokkal kapcsolatban.

Mit tegyen az új elnök a Közel-Kelet kapcsán?

Az új elnöknek, és a leendő amerikai vezetésnek a legfőbb feladata a megfelelő diplomácia alkalmazása a Közel-Keleten, és az aktuális nagy problémák mellett a folyamatosan, hosszú ideje jelenlevő konfliktusokra nagyobb figyelmet fordítani. Ha ezeket megoldanák, sokkal előrébb lépnének egy stabil, konfliktusmentes

Közel-Kelet kialakításában, ahol nincs már szükség a hangsúlyos amerikai jelenlétre. Elsősorban tehát az arab-izraeli konfliktust kell előtérbe helyezni, mint a térség kapcsolatainak és történéseinek fő mozgatórugóját, mellette pedig még többet kell tájékozódni és tanulni, hogy a közel-keleti kultúra megértésével a helyes válaszokat lehessen megadni a felmerülő helyzetekre.

A távolabbi Kelet víziói

A negyedik fejezetben a Távol-Kelet, illetve Kína kerül terítékre, hiszen a 21. század igen aktuális kérdése beillesztésük a nemzetközi folyamatokba – legyen szó akár gazdaságról, akár politikáról. Az első téma Kína kapcsolata az Egyesült Államokkal, valamint a világgal. Brzezinski és Scowcroft is optimista a témával kapcsolatban, a globális világrend ugyanis lehetőséget ad Kína beilleszkedésére, ők pedig minden eddiginél jobban élni kívánnak ezzel a lehetőséggel. Kínának szüksége van a nemzetközi piacra és struktúrára, és habár az USA versenytársaiként foghatók fel, mindkét ország érdeke a békés együttműködés. A Kínával való kommunikációnak azonban merőben különbözőnek kell lennie más országokéhoz képest. A kínaiak tisztában vannak a történelmükkel, kultúrájukkal, a vezetés tudatosan tanul és nagy tudással rendelkezik, ezért mindenképpen tisztelettel kell megszólítani őket mindezen tények ismeretében, valamint nem szabad az amerikai véleményt erőltetni, inkább egy békés együttélés megteremtésén kell dolgozni. Brzezinski az „egy Kína – többféle rendszer” elvet tartja élehetőnek a Távol-Keleten, azaz Kína egyre szorosabban kapcsolódik például Tajvannal, vagy Tibettel, azonban nincsenek befolyással az ottani rendszerekre vagy vallásokra. Azonban fontos az amerikai érdekek védelme szempontjából, hogy a Távol-Kelet policentrikus maradjon, ne egy egységes Kína uraljon mindent. A kínai demokrácia nem egy futurisztikus vízió, azonban azt is világosan be kell látni, hogy nem egy gyors folyamat – az Egyesült Államoknak pedig nem szabad beleavatkoznia a gyorsítás érdekében (alapjául véve akár a közel-keleti példákat). A demokráciát lehet hirdetni, ösztönözni, segíteni azoknak az országoknak, amelyek igénylik ezt, azonban nem szabad ráerőltetni senkire, és elítélni sem tanácsos azokat az országokat, akik nem ezt tekintik követendő példának. A békés demokráciához egy olyan társadalmi érettségre van szükség, amit mesterségesen nem lehet előállítani, idő kell ahhoz, hogy beérjen. A távol-keleti régióban Kína mellett Japán is fontos szereplő, és mindkét szerző egyetért abban, hogy a két kapcsolat kezelésében az egyensúly a legfontosabb tényező; nem kell választani közülük hangsúlyosabbat, hanem gesztusokat kell tenni mindkét félnek. A két ország egymás közötti versengése átgondolt és óvatos, így nem nehéz fenntartani az egyenlőséget.

Megemlítik még Indiát is, mint feltörekvő nukleáris hatalmat, és az Egyesült Államok lehetséges partnerét. A szerzők azonban nem értenek egyet azzal, hogy Indiát be kellene vonni az Atomsorompó-egyezmény alá - bár India fontos a feltörekvő országok között, nem kell ezzel sem Kínát, sem pedig Pakisztánt magukra haragítani, ugyanis ellenlépésekre lehet számítani ezesetben a felektől (ahogy Pakisztánban ez meg is történt). Annak ellenére, hogy India a technológiában egyre gyorsabban fejlődik, az ott levő demokrácia törékeny, a társadalomban pedig jelentős problémák vannak akár a struktúrát, etnikumot alapul véve, akár a szegénységet vagy az analfabetizmust.

Hogyan kezelje az új elnök a Távol-Keletet, és az ezzel kapcsolatban felmerülő kérdéseket?

Elsődleges feladatnak talán az oktatást lehetne kiemelni az amerikai társadalomban, hogy tisztában legyen a világban történő folyamatokkal, eseményekkel. Az amerikaiak többsége nincs tisztában az ázsiai befolyással az Államokban, a kölcsönökről, melyeket Kína adott. Ezután lehetne ösztönözni a technológiai felzárkózást, melyben több ázsiai országot lehet példának és egyben versenytársnak is tekinteni, hogy a szolgáltatásokat nyújtó országból technológiai hatalommá nője ki magát az USA. Mindezen versengés

közben azonban a rugalmasságot és alkalmazkodókészséget is ki kell emelni, mivel az új globális világrendszerben nem lehet egyedüli uralkodóként helytállni mindenki felett.

Fülöp Lili¹

Felhasznált irodalom:

Zbigniew Brzezinski-Brent Scowcroft (2019): Amerika és a világ. Budapest, Antall József Tudásközpont

¹ egyetemi hallgató, Budapesti Corvinus Egyetem
DOI: 10.14267/RETP2021.01.19